

De academische relevantie van sommige trends

Manifest geen 'dolkstoot in rug wetenschap'

door Ursie Lambrechts

Rector magnificus Wagenaar van de Rijksuniversiteit Leiden voelde zich zeer gekrenkt door het manifest maar hij had er slimmer aan gedaan niet te spreken van een 'dolkstoot in de rug van de wetenschap'. Hij had kunnen verwijzen naar een aantal onvermijdelijke maatschappelijke ontwikkelingen en trends die universiteiten en hogescholen parten spelen. Ontwikkelingen overigens waar ook de politiek een gepast antwoord op zal moeten formuleren. Want wat is er aan de hand? Welke ontwikkelingen en trends zijn zichtbaar die niet onbeantwoord kunnen blijven?

Trend 1. Groot tekort hoger opgeleiden

Overall binnen onze kenniseconomie doet zich een groeiend tekort aan hoger opgeleiden voelen. Niet in de laatste plaats in het hoger onderwijs zelf. Universiteiten hebben de grootste moeite om talentvolle jongeren te interesseren voor wetenschappelijk onderzoek. Er is weinig hoop dat dit in de nabije toekomst vanzelf verbetert. Assistenten in opleiding (aio's) doen nu nog onderzoek tegen een laag salaris en met weinig perspectief op een vaste aanstelling omdat 50+'ers alle plaatsen bezet houden. Logisch dat excellente jonge wetenschappers in groten getale vluchten naar de veel aantrekkelijker carrièreperspectieven van het bedrijfsleven. Zo gaat veel talent voor de wetenschap verloren. En dat terwijl binnen tien jaar een aanzienlijk deel van het huidige wetenschappelijk personeel met pensioen zal gaan.

Sommige universiteiten en hogescholen zoeken de oplossing in het aantrekken van buitenlandse promovendi. De meesten van deze academici zullen zich echter niet permanent in Nederland vestigen. Natuurlijk is het personeelsbeleid een zaak van de universiteiten en hogescholen zelf. Maar dat neemt niet weg dat er aan die

Het manifest Naar een universitair reveil dat vijftig hoogleraren in het voorjaar publiceerden, heeft nogal wat stof doen opwaaien. Volgens deze 'vijftigers' vormen het schoolse karakter en de ontacademisering door de doorgesloten marktwerking een grote bedreiging voor ons universitair onderwijs. D66-Kamerlid Ursie Lambrechts onderkent dat hun vrees misschien niet geheel onterecht is, maar zij vraagt zich af of dit volledig aan de besturen van de universiteiten te wijten is. Sommige maatschappelijke ontwikkelingen en trends zijn immers onvermijdelijk.

tekorten wel degelijk aspecten zitten die de politiek raken.

Waar universiteiten en hogescholen onder druk van de diplomabekostiging dreigen te verschoonsen, academiseert het voortgezet onderwijs juist in te snel tempo door overmatig veel nadruk op het zelfstandig leren. Dat wringt. Juist nu er een groot tekort dreigt aan hoger opgeleiden zijn havo en vwo zodanig verbreed en verzaard dat minder in plaats van meer leerlingen naar het wo doorstromen en minder in plaats van meer studenten bètavakken kiezen. Dit laatste heeft inmiddels geresulteerd in een dramatische terugloop van het aantal aanmeldingen voor de exacte studierichtingen. In Delft de helft. De selectie-agenda van de tweede fase voortgezet onderwijs sluit op geen enkele wijze aan bij de ambitie van Hoop2000 om een grotere instroom in hbo en wo te realiseren. Toch moet daar nog ruimte zitten: in Nederland stroomt slechts 35% door naar het hoger onderwijs terwijl het Oesogemiddelde ruim 40% bedraagt. Voor de D66-fractie is dit reden genoeg om de gapende kloof tussen de filosofie van het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs aan de kaak te blijven stellen. Verder maakt de Kamerfractie van D66 zich sterk voor een forse financiële impuls voor het wetenschappelijk onderzoek en een verbetering van de positie van jonge wetenschappers. D66 en PvdA dienden tijdens

de behandeling van de voorjaarsnota een motie van die strekking in en beoordelen bij de begrotingsbehandeling of de regering die wens heeft uitgevoerd.

Trend 2. Toenemend gewicht Europa

In het Bologna-Akkoord is in Europees verband de harmonisatie vastgelegd van academische titulatuur op basis van het Angelsaksische 'bachelor-master'-model. Zo moet een meer transparante en samenhangende Europese onderwijsinfrastructuur ontstaan en mobiliteit van studenten toenemen. De D66-Kamerfractie staat positief tegenover deze ontwikkeling omdat dit veel van haar doel-

stellingen dichterbij brengt: keuzemogelijkheden om elders een deel van de opleiding te volgen, kansen om van de kennis en ervaring in andere landen gebruik te maken, grotere differentiatie in aanbod, erkenning van elkaars opleidingen en uitwisseling van academici. Ik durf zelfs de stelling aan dat deze harmonisatie en de ermee gepaard gaande mobiliteit voor de Europese eenwording grotere betekenis gaan hebben dan de invoering van de euro. Minder controversieel, minstens zo spannend en veel leuker!

De internationalisering gaat tegelijkertijd ook op ons eigen grondgebied plaatsvinden. Buitenlandse universiteiten zullen hier nog meer filialen openen. Het zou buitengewoon kortzichtig zijn om die krampachtig buiten de deur te houden omdat ze de 'markt' zouden verstoren. Nog afgezien van het feit dat dit niet zal lukken vanwege de vele verschijningsvormen. Want wie kan iemand verbieden met elektronisch afstands-onderwijs een opleiding aan een Engelse of Amerikaanse universiteit te volgen? Deze ontwikkeling noodzaakt ons intussen wel om niet passief achter de ontwikkelingen aan te lopen maar voortvarend te werken aan een stelsel van accreditering en certificering van opleidingen die kwaliteiten zoveel mogelijk benoemen en zichtbaar maken.

De D66-fractie vindt het improductief en verstarrend om uitsluitend te focussen op het handhaven van ons eigen binaire hogeronderwijsstelsel binnen deze Europese onderwijsstructuur. Want deze focus maakt blind voor de mogelijkheden om de waterscheiding tussen hbo en wo succesvol te overbruggen. Het is zichtbaar dat de meest veelbelovende en interessante vernieuwingen momenteel plaatsvinden in samenwerkingsverbanden van verwante opleidingen op het grensvlak van hbo en wo. Zie de faculteit gezondheidszorg in Nijmegen, de educatieve faculteit in Amsterdam, het textielkenniscentrum in Enschede en recent nog de Landbouwniversiteit Wageningen. Hun clusters bieden allemaal in een betrekkelijk kleinschalige context opleidingen van verschillend niveau aan met optimale benutting van elkaars kennis. Uiteraard moeten dergelijke opleidingen aansluiten bij het gedifferentieerde eindniveau van havo,

Ursie Lambrechts

kwaliteit en studeerbaarheid van een opleiding zijn en nu ook de behoefte aan een meer transparante Europese onderwijsinfrastructuur. Een impliciet en heel positief effect van het Bologna-Akkoord is dat kwaliteiten en rendementen veel meer zichtbaar gemaakt moeten worden. Op basis daarvan krijgen opleidingen immers hun erkenning en bekostiging. Op basis daarvan ook kan de student nu echt vergelijken en dus kiezen. Maar zover is het overigens nog niet.

De overgang naar het 'bachelor-master'-model kan immers slechts volgen op een eerlijke beoordeling van het niveau van alle opleidingen, bij voorkeur in internationaal verband. Want gemeenschappelijke titelatuur heeft alleen zin bij een herkenbaar en vergelijkbaar niveau van opleidingen. Daar gaat het om, niet om 'academic drift'.

De D66-fractie heeft zich daarom al vroeg sterk gemaakt voor één onafhankelijke accreditatieraad (motie-Lambrechts c.s. in het Hoop-debat, januari 2000). Het huidige systeem van visitaties werkt redelijk, maar er zitten enkele grote nadelen aan. Visitatiecommissies kiezen eigen vormen en normen waardoor het zicht op kwaliteit en vergelijkbaarheid van gegevens te wensen overlaat. Eén onafhankelijke accreditatieraad kan hier goede diensten bewijzen en brengt bovendien het perspectief van een Europese 'overkoepeling' dichterbij.

Die accreditatieraad hoeft zeker niet zelf visitaties te gaan uitvoeren, hij moet slechts de kwaliteit en eenheid van norm en vorm bewaken. Het onlangs verschenen advies van de commissie-Rinnooy Kan is in dit opzicht volledig in lijn met het voorstel van de D66-Kamerfractie. Onlangs heeft ook minister Hermans in een brief aan de Kamer laten weten zijn eerdere bezwaren tegen één accreditatieorgaan te laten varen. Zijn huidige voorstel is dus in wezen het D66-voorstel, dat wij dan ook van harte steunen.

Een bekostigingsstelsel dat de houdbaarheidsdatum van een pak melk overschrijdt

vwo en mbo. Want hoger onderwijs dat niet aansluit levert alleen maar meer drop-outs op. En hoewel samenwerking met bedrijfsleven en kennisinstituten zoals TNO meerwaarde kan geven aan deze clusters, mag het bedrijfsleven vanzelfsprekend nooit de inhoud van de opleidingen gaan bepalen.

Trend 3. Toenemend gewicht 'aantoonbare' kwaliteit

Ook hier vallen verschillende ontwikkelingen samen: een grotere autonomie van de instellingen die vraagt om een grotere verantwoordingsplicht, de legitieme wens van studenten om te zien hoe

Trend 4. Hernieuwde bereidheid tot investeren

Bij aanvang van Paars 1, inmiddels 6 jaar geleden, toonde het Oeso-rapport Education at a glance al overtuigend aan dat Nederland internationaal uit de pas loopt bij investeringen in onderwijs, het meest pregnant bij het basis- en voortgezet onderwijs. Alle reden destijds om allereerst het funderend onderwijs bij verdere bezuinigingen te ontzien.

Inmiddels zijn we enige jaren verder en wordt er weer geïnvesteerd in het basis- en voortgezet onderwijs. Nog steeds niet genoeg, maar het begin is gemaakt. De universiteiten en hogescholen daarentegen zijn bij aanvang van deze regeerperiode opnieuw opgezaaid met een bezuiniging van 300 miljoen, later enigzins gemittigeerd om de studentengroei in met name het hbo weer op te kunnen vangen. Groei van studentenaantallen mag echter niet het enige argument zijn om te investeren in het hoger onderwijs. Het gaat immers om taken en functies waar we inmiddels gelukkig weer waarde aan hechten. Zo creëert de combinatie van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs een onmiskenbare toegevoegde waarde die ook bij afnemende studentenaantallen toch investeringen rechtvaardigt. Hetzelfde geldt voor het fundamenteel onderzoek. Zelfs het MKB geeft inmiddels toe uiteindelijk meer te hebben aan resultaten van langduriger fundamenteel onderzoek dan van toepassingsgericht onderzoek.

Voor een oplossing hebben universiteiten en hogescholen echter de politiek nodig, die de instellingen in staat moet stellen tot uitvoering en maatwerk voor de taken die we belangrijk vinden. In een aantal andere landen (Engeland, Scandinavië) heeft de politiek die verantwoordelijkheid inmiddels aanvaard. Met hun recente

Dramatische terugloop studenten exacte vakken. In Delft zelfs de helft.

investeringen in wetenschappelijk onderzoek hebben zij onze achterstand intussen alleen maar verder vergroot. D66 vestigt hier de aandacht op in de Tweede Kamer. Naast deze investeringen moet er ook een meer fundamentele discussie komen over de bekostiging van het tertiair onderwijs.

Juist nu we ook weer over andere zaken kunnen praten dan bezuinigen en niet iedereen die het lef heeft de discussie over kosten aan te gaan onmiddellijk de verdenking op zich laadt 'een verkapt bezuinigingsvoorstel' te presenteren, juist nu moeten we nadenken over een bekostigingsstelsel dat de houdbaarheidsdatum van een pak melk overschrijdt.

Dit moment moeten we benutten om mogelijkheden te onderzoeken die de inrichting van het hoger onderwijs minder afhankelijk maken van economische schommelingen, het budget verruimen, de kwaliteit waarborgen en de flexibiliteit voor de student vergroten. De huidige studiefinanciering verhindert nog te zeer een werkelijk flexibel gebruik van het onderwijsaanbod aan instellingen binnen en buiten Nederland. Het oprekken van de diplomatermijn tot tien jaar is aardig maar onvoldoende om van een flexibele inrichting te kunnen spreken. Een ding is zeker: de middelen voor de studiefinanciering kunnen niet verder worden verdund.

De bekostiging

Met de discussie over de invoering van het 'bachelor-master'-model zal ook de bekostigingssystematiek onvermijdelijk ter sprake komen. Allereerst moet er een nieuw afrekenmoment komen voor het bachelorsniveau naast de huidige afrekenmomenten propedaeuse en eindexamen. Lastiger is de vraag of professional-masteropleidingen aan hbo-instellingen op overheidsbekostiging moeten kunnen rekenen. Dat zal immers een flinke duit kosten.

Minder controversieel, minstens zo spannend en veel leuker!

Ook zeer reëel is de kans dat studenten straks een deel van de bekostiging, middels rugzak of vouchers, meenemen naar geaccrediteerde opleidingen die nu nog niet bekostigd worden. Voorlopig is er alleen nog maar sprake van een experiment(je). Wanneer de studentenmobiliteit echt goed op gang komt zal helder moeten zijn op welke wijze de bekostiging volgt.

Verder moet de bekostiging veel inzichtelijker worden. Want waarom is de bekostiging van de onderwijscomponent aan hbo instellingen en de universiteit zo verschillend ingericht? De D66-fractie heeft vorig jaar gevraagd om onderzoek naar mogelijkheden om voor hbo- en wo te komen tot één transparant bekostigingsstelsel voor de onderwijscomponent omdat dit ook nodig is om hbo- en wo-studenten op onderdelen gebruik te laten maken van elkaars (onderwijs)voorzieningen. Wat de flexibiliteit weer ten goed komt. De derde geldstroom, hoewel inmiddels een onmisbare bron van inkomsten, is niet onuitputtelijk. Het is bovendien de eerste bron die opdroogt als het economisch getij tegenzit. Analooq aan de inrichting van een aow-fonds moet daarom onderzocht worden of ook voor onderwijs en onderzoek niet een dergelijk fonds kan komen om economische schommelingen op te vangen. Dat zou ons bij 1% minder economische groei nieuwe desastreuze bezuinigingsvoorstellen kunnen besparen. Dit fonds kunnen we bovendien tegelijkertijd beschouwen als een evenredige verlaging van de staatsschuld. Voor de vulling kunnen we dan niet alleen meevallers in de uitgaven gebruiken, maar ook meevallers in de inkomensfeer, wat uitstekend past binnen de overeengekomen 'Zalnorm'.

Tot slot kunnen we een zekere differentiatie aanbrenge in collegegelden, wellicht gekoppeld aan bekostiging per module. Vooralsnog is dit een groot taboe maar toch niet ondenkbaar in de huidige ontwikkelingsrichting naar een duidelijker relatie tussen aantoonbare kwaliteiten, hoogte van collegegelden en bekostiging per aangeboden onderwijseenheid. De Open Universiteit kent dat nu ook al. Ook serieuze aandacht verdient de mogelijkheid dat het Australische model, gestoeld op een academische belasting, ook in de Nederlandse situatie zulke voordelen kan hebben als meer financiële continuïteit voor de onderwijsinstellingen en meer zekerheid voor studenten dat zij tijdens hun studie geen schulden opbouwen die zo groot zijn dat het niet zeker is of ze die ooit kunnen aflossen. Ook dit is een verkenning meer dan waard. ♦